

Hermin Zahle

Henrik Zahle

26. august 1943 – 15. juli 2006

Af Ditlev Tamm

Henrik Zahle blev født 26. august 1943. Han døde i juli 2006. Han blev medlem af dette selskab 1. april 1993. Faderen var kunsthistoriker og direktør for Kunstindustrimuseet. Moderen var også kunsthistoriker og endnu i en høj alder produktiv som forfatter inden for sit felt. Farfaderen var en i Danmarkshistorien kendt konseilspræsident, der af uddannelse var jurist, og familien tæller både en velkendt grundlægger af en større privat skoleinstitution, en gesandt, en højesteretssagfører, en rektor og andre samfundsstøtter. Navnet Zahle er ingen byrde, men måske nok lettere forpligtende, hvis man altså kan, og det kunne Henrik Zahle. Mulighederne var flere, hvis det skulle blive i familien, kunst, politik, uddannelse eller jura, og på sin vis forenede Henrik Zahle alt dette i sin karriere, men det blev juraen, når det skulle være alvor, og det var det, når Zahle traf et valg.

Henrik Zahle blev juridisk kandidat i 1968, og en kort periode derefter var han advokatfuldmægtig på en morbroders særdeles velanskrevne højesteretssagførerkontor. Men det var universitetet, der trak, og i 1969 blev han ansat på Københavns Universitet med henblik på at skrive en afhandling om et af juraens mere grundlæggende spørgsmål, nemlig bevisretten, der handler om, hvordan dommeren i en retssag når frem til en overbevisning om, hvad der skal lægges til grund, hvis flere påstande står over for hinanden. Hvor meget skal der til, førend noget anses for bevist, og hvilke synspunkter kan og skal lægges til grund for afgørelsen. Emnet er, hvad der på nudansk hedder »rimeligt hardcore« med gode muligheder for at demonstrere analytiske evner, men det er også en juridisk hvepserede, hvor ikke mindst en række svenske processualister – det er betegnelsen for de jurister, som beskæftiger sig teoretisk med retspleje – dengang havde udviklet teorier, som de ikke uden videre var indstillet på at opgive, fordi en ny forsker meldte sig på banen.

Det hører med i billedet af Henrik Zahle, at han politisk var og hele livet forblev venstreorienteret: »Marxismen blev for os, der sluttede sig til den, en særlig dannelse, der skilte os fra mange andre, der ikke valgte som os«, skrev han endnu i 2005. Der blev dengang sat nogle skel, som det tog tid at overvinde. Han deltog som ung kandidat i de venstreorienterede juristers møder, han var et tidligt medlem af VS, og han forblev livet igennem tro mod nogle grundlæggende socialistiske idealer, som han ikke havde set realiseret i de socialistiske statsdannelser, men som havde noget at gøre med et helt basalt syn på forholdet mellem mennesker, hvor hensynet til de svage

i samfundet var noget afgørende. Samtidig var det også helt afgørende for et menneske med Zahles integritet, at politik og videnskabeligt arbejde blev holdt helt ude fra hinanden.

Det vil føre for vidt her, hvor fristende det end er, at komme nærmere ind på de ideologiske og mere personligt prægede brydninger blandt jurister, som gjorde Københavns Universitets juridiske fakultet til en endda usædvanlig ubehagelig og uinspirerende arbejdsplads i de år, hvor Henrik Zahle og jeg selv skulle forsøge at uddanne os til juridiske forskere. Så godt som alle, der har oplevet det, har lidt under det. Enkelte gik til grunde, andre forlod stedet, atter andre stod det igennem og tog mere eller mindre skade på deres sjæl. De af os, som så nogenlunde kunne finde deres plads og forsøgte at beholde visse åndelige skyklapper på, klarede sig formentlig bedst. For Zahle var det tilsyneladende mere kompliceret. Han var i princippet »rød«, men kunne alligevel ikke identificere sig fuldt ud med et på mange måder mere fornyende og åbent miljø, end det iskolde institutmiljø, som vi, der i de andres øjne var de »sorte«, hørte til. Når jeg taler om »røde« og »sorte«, benytter jeg Henrik Zahles betegnelse, som jeg ikke helt kan tilslutte mig, for realiteten var, at de »sorte« hverken var særlig sorte eller en samlet front, men en række individuelle personligheder, som ikke havde et egentligt sammenhold endsige uden videre havde sympati for hinanden. Det var en kreds, som sjældent udtalte et anerkendende ord om nogen, og vel egentlig kun kunne betragtes som en enhed i forhold til »røde«, som definerede sig med ord som »kritiske«, inspireredes af »marxisme« eller »materialistisk filosofi«, men som samtidig med Zahles kritiske ord var indrettet sådan, at: »Det røde instituts professorer gav hverken i ord eller i deres egen gerning nogen aktiv opmuntring til videnskabeligt arbejde...«.

Henrik Zahle hørte derfor ikke rigtigt hjemme nogen af stederne. Det var han ikke ene om, men han havde måske sværere end andre ved bare at lade som ingenting. Zahle har altid for mig stået som indbegrebet af en universitetsmand, klog og tænsksom, vidende og i besiddelse af den passende portion verdensfjernhed som parret med den fornødne intelligens gør en universitetskarriere til et indlysende valg. Jeg erindrer ham som en af de ældre studerende allerede i studietiden, en af dem, hvis muligheder man talte om, og siden igennem mange år som kollega, for hans vedkommende lidt ud og ind, men efter min opfattelse prædestineret til et professorat, som han jo altså også endte med at få. Men egentlig var det først, da jeg for nylig fik lejlighed til at læse, hvad der blev den sidste og posthumt udgivne publikation fra hans hånd, at det gik op for mig, at det hele slet ikke havde været så let for Henrik, der alligevel nok ikke havde været så kritisk, eller snarere så kritisk, at han var kritisk over for begge fløje, at han ikke helt kunne finde sig til rette nogle af stederne. Det standpunkt stod Henrik som sagt måske slet ikke så ene med, men det var karakteristisk for hans retlinede optræden, at han ikke bare accepterede forholdene og rettede ind, men at han prøvede

at gøre noget ved det. Det får man ikke altid tak for, og det blev ikke sidste gang, at han måtte sande, at de valg, han havde truffet, med tiden krævede nogle omvalg. Den gamle floskel om livet, der leves forlæns, men opleves baglæns, blev her en realitet. I den nævnte meget læseværdige afhandling, som står at læse i tidsskriftet Kritik 2006, fortæller Henrik om sine tidlige år på universitetet, sine faglige og menneskelige skuffelser og oplevelser af fløjdannelserne på fakultetet præget af efterdønningerne af 68.

Disputatsen om bevis, der kom i 1977 (*Om det juridiske bevis*, 1977), blev ikke den ventede succes, tværtimod blev den stærkt kritiseret, og et professorat blev det heller ikke til i første omgang, og det var nok en fejl, men det kom dog alt sammen. Efter en kort periode som dommerfuldmægtig i Roskilde kom Henrik Zahle tilbage til Universitetet, først som lektor i proces, i 1979 blev han konstitueret i et professorat i offentlig ret, og i 1983 blev han udnævnt til et professorat i statsret, om hvilket man vist roligt kan sige, at det var en stilling, som han fyldte ud.

Konfiskation af knallerter og udeblivelsesdomme – altså domme i sager, hvor den sagsøgte part ikke møder – var to emner, som Zahle skrev henholdsvis en artikel og en hel bog om (*Udeblivelsesdomme*, 1983). Det vakte lidt undren, at disse noget perifere emner kunne påkalde sig hans interesse, og først sent er det gået op for mig, at de var en del af et projekt, som handlede om at tage emner op, som havde at gøre med de svage i samfundet. Begge arbejder udsprang af hans erfaringer som advokat- og senere dommerfuldmægtig, og de viser, at skønt Henrik Zahle hørte til dem, der indså, at marxismen som sådan ikke havde noget at byde juraen, kunne man finde emner, som blev forsømt, og som kunne høre hjemme i et projekt, der gik ud på at gøre jurister bevidste om virkningen af retsreglerne også for andre end dem, der havde deres på det tørre.

Men det var hans trebindsværk om dansk statsret, som udkom i 1990'erne (*Dansk Forfatningsret* 1-3, 3. udg. 2001), der blev hans største værk og nok hans egentlige hovedværk. Statsretten er det fag, som beskæftiger sig med den danske grundlov, de øverste statsorganer og menneske- eller frihedsrettighederne. Zahles lærebog i faget skriver sig ind i en lang tradition af lærebøger med forgængere som Poul Andersen og Alf Ross. Værket er ikke en lettligængelig bog, og det flyder heller ikke så let som Ross' fremstilling, der var den, han og jeg læste efter. Fremstillingen er argumenterende og åben i forhold til de mange statsretlige spørgsmål på en måde, der adskiller fremstillingen fra de ældre, og samtidig præget af Zahles grundighed. Det er ikke let at skrive en ny statsret efter denne, og det er der heller ikke nogen, der har gjort endnu. Det står der, om jeg så må sige, alt sammen, det kan gøres kortere, måske mere pædagogisk, men synspunkterne er der, og man kan være enig eller uenig i konklusionerne, men den, som har tilegnet sig stoffet i Zahles version, ved, hvad statsret er.

For mig at se var det karakteristisk for Henrik, at det var de store emner,

han tog op. Skulle det være proces så bevis. I statsretten naturligvis grundloven, og når vi kommer til hans retsfilosofi, så kunne det heller ikke blive andet end netop retfærdigheden eller rettens mangfoldige kilder. Samtidig med at han betonedede juristens opgave som den at træffe afgørelser, sigtede han selv højt og tog de allersværeste spørgsmål op. Måske var det i virkeligheden også et dilemma.

Men inden vi kommer så vidt, er der en enkelt episode i hans liv, som ikke kan springes over i et tilbageblik som dette. I 1999 søgte Henrik Zahle stilling som dommer i Højesteret og udnævntes samme år til højesteretsdommer. Forståeligt træt af universitetet ville han prøve kræfter med noget nyt, hvor han mente at kunne gøre en indsats. At blive dommer i landets højeste ret anses normalt som en endestation i tilværelsen. Henrik Zahle er næppe den første, der kom i tvivl, om det var rigtige station, men han var den første, der drog den konsekvens at søge væk igen og tilbage til sin gamle arbejdsplads. Han trivedes ikke i Højesteret, hvor han i virkeligheden ikke brød sig om arbejdsvilkårene. Han gav selv udtryk for, at han savnede åbenhed over for andre synspunkter, og han forargedes over den store arbejdsbyrde, som blev lagt på yngre dommere, mens ældre dommere tilsyneladende havde god tid og kunne varetage opgaver, som ikke direkte havde med arbejdet i retten at gøre. Han følte vel nærmest, at rettens arbejde i et vist omfang var bestemt af andet end den omsorg for retfærdigheden, som han efterlyste, og det førte til, at han efter et par år i 2002 valgte at sige retten farvel og fulgte en opfordring til at vende tilbage til Universitetet, nu som professor i retslære. Det skabte glæde på universitetet, at han vendte tilbage for at overtage juraens metafor, hvor overvejelserne over de grundlæggende spørgsmål om, hvad retfærdighed er, hører hjemme.

Retslæren havde optaget Zahle fra et tidligt tidspunkt, og det begyndte for ham som for andre med et opgør allerede i 1970'erne med Alf Ross' altdominerende retsfilosofi. Senere vigtige bidrag til den almindelige retslære havde noget at gøre med overvejelser over retskilderne og rettens såkaldte pluralisme. I 1986 havde han introduceret begrebet »retlig polycentri« (*Legal Polycentry*, s.m. Hanne Petersen, 1986), som var et opgør med opfattelsen af retskildernes enhed og rettens pyramidalske struktur og en påpegning af, at flere retskildeopfattelser kan trives side om side. Inspirationsen kom fra bevisteorien og Henrik Zahles nægtelse af at acceptere, at juridisk metode og juridisk bevisvurdering kunne sættes på faste formler. Det var mere kompliceret end som så, mente han – med rette.

Henrik Zahles arbejder inden for den almindelige retslære står for den, der som jeg på mange måder har og havde et andet udgangspunkt, som meget personlige i en positiv forstand. Årene i Højesteret skærpede hans opmærksomhed omkring den juridiske praktikers situation, og titlen på den lærebog i retslære, som han skrev, blev da også *Praktisk retsfilosofi* (2004).

Ordet retfærdighed havde siden Ross' tid en hul klang blandt jurister, men

nu fik det igen indpas i juristers sprogbrug. Som professor i retslære ud-tænkte han ikke et samlet system, men netop forholdet mellem praktisk retsudøvelse og teoretisk jura lå ham på sinde. Overskriften over et afsnit i et af de små essays i en af hans sidste bøger med titlen *Omsorg for retfærdigheden* (2003) hedder »oprør eller tilpasning«. Det handler om sagsbehandlerens dilemma – er målestokken »om det går optimalt lige, som jeg vil have det«, og skal jeg, hvis det ikke går sådan, »bringe mig ud af dilemmaet ved at forlade stedet«. Jeg har en mistanke om, at netop denne bog er en nøgle til forståelse af Henrik selv. En af sætningerne lyder: »Kedsomhed kan således være den tilstand, hvor man er åben for noget nyt, man er modtagelig. Men det kræver, at man lytter og mærker og har øjnene åbne«. Det gjorde Henrik Zahle, men han forventede også, at man lyttede til ham.

Henrik Zahle hørte ikke til dem, som gjorde tingene for lette for sig selv eller andre. Der var ingen genveje i hans tankegang, ingen flotte bemærkninger eller hurtige meninger. Han var stadig på vej, og hans virksomhed og betydning er ikke indfanget ved blot at pege på hans juridiske engagement, selv om det er flot med bevis, grundlov og retfærdighed som de tre omdrejningspunkter. Henrik var et højt kultiveret menneske, der måske i sig også kæmpede med det dilemma, at han vidste, at ikke alle i samme grad som han var privilegeret i kraft af sin baggrund eller i øvrigt var så begavede og vidende som han. Han var i høj grad modsætningen til den advokat Tangle, der optræder i Dickens' roman *Bleak House*, som omtales i *Omsorg for retfærdigheden* (2003), og om hvem det hed, at han virkelig kendte sagen, som er bogens omdrejningspunkt, *Jarndyce v. Jarndyce*: »He is famous for it – supposed never to have read anything else since he left school«.

Henrik Zahle var klassisk-sproglig student med græsk og latin som naturlige dele af en dannelse, der i dag ofte betragtes som lidt gammeldags, fordi den omfattede hele det klassiske humanistiske spektrum, som kun vindes ved omfattende læsning og glæde ved kultur.

Man kunne være enig eller uenig med Henrik i nogle af hans synspunkter. Hans sans for dilemmaet og store respekt for andre gjorde, at han måske helst undgik konfrontation. Men han sagde sin mening. Heldigvis, og der var aldrig tvivl om alvoren bag, og at han vidste, hvad han talte om. I Henrik Zahles personlighed indgik dannelse, en vis distance til livets dårskab, arbejdsglæde og en til tider måske næsten selvudslettende ansvarsfuldhed i en kombination, der skabte respekt om hans arbejde både her i landet og blandt kolleger i udlandet. Han, der i sin ungdom i så høj grad havde følt, at det var svært at finde sig tilrette i et splittet fakultet, blev i sine senere år en af de samlende skikkelser. Hans og min tilgang til juraen var på mange måder forskellig. Måske føler man som retshistoriker undertiden et bare

lillebitte kompleks over for retslærens tankekraft, men alligevel mærkede man Henriks respekt også for den historiske tilgang til juraen, som han beskriver smukt i lærebogen i retslære, *Praktisk retsfilosofi*.

Det var et privilegium at arbejde inden for et fagområde, som grænsede op til hans, og at være sammen med ham i videnskabelige sammenhænge. Det er et bittert livets vilkår, at mennesker går bort midt i et arbejde. Henriks videnskabelige arbejde var fra begyndelsen båret af et bestemt engagement, som vel bedst beskrives med hans eget ord »omsorg«, som dækker både retfærdighed, de svage og overhovedet varetagelsen af den opgave, som vi nu hver især er sat til at klare her i livet. Henrik Zahle udførte ikke blot en given opgave. Han definerede den selv og gjorde det på en dybt personlig måde, der adskiller det meste af det, han har skrevet, fra megen anden jura. Det er ikke uden videre sådan, at »for de gamle som faldt, er der ny overalt«. Henrik Zahle forenede originalitet og dannelse i en form, som gjorde ham til ener. Han nåede meget og kunne have nået mere, men det, han nåede, sikrer ham en plads i kollegers og studenters erindring og inden for en videnskab, som ikke nødvendigvis tiltrækker personer som ham, og heller ikke altid er retfærdig mod dem.

Han var til gengæld trofast til de sidste. I foråret 2006 blev en uhelbredelig bugspytkirtelkræft omsider diagnosticeret. Herefter var der kun tale om måneder, og dem brugte han til at samle tidligere arbejder, føje nyt til og indsætte et par nye artikler, således at der nu efter hans død kan udkomme en bog med titlen *At forske ret. Essays om juridisk forskningspraksis*. Her findes et essay med titlen »Miskendelse. Akademikerens kamp for anerkendelse«. Der er, skriver han, på universiteterne »en levende grobund for miskendelse og dens negative betydning for selvværd og for respekt for andre«. Havde Zahle måske i de yngre år kunnet føle noget i den retning, kunne han glæde sig over, at det endte med entydig anerkendelse.

Ære være hans minde.